

האם שכר הטרחה יורד בעקבות החלפת משרד רואי החשבון?

אסף פרידמן

שהם ניסטל

אלזה מויסה

אביב בצלאל

דן וייס

פרופ' דן וייס הוא ר"ח, חבר סגל בפקולטה לניהול ע"ש קולר באוניברסיטת תל אביב, ועומד בראש מכון קסירר למחקר בחשבונאות ובראש מרכז רעיה שטראוס לחקר עסקים משפחתיים. מחקריו עוסקים בחשבונאות, ביטוח, ממשל תאגידי ובעלות משפחתית על עסקים. הצטרף לפקולטה לניהול בשנת 2003 מ-University of California at Davis, ועורך את Journal of Management Accounting Research. כיהן כדירקטור חיצוני בבורסה לניירות ערך בתל אביב ומכהן כיו"ר דירקטוריון בחברה ציבורית.

אביב בצלאל, אלזה מויסה, שהם ניסטל ואסף פרידמן הם בוגרים מצטיינים של החוג לחשבונאות בפקולטה לניהול ע"ש קולר באוניברסיטת תל אביב. המחקר בוצע במסגרת סמינר בחשבונאות ניהולית וממשל תאגידי בהנחיית פרופ' דן וייס.

תקציר

מחקר זה בודק את השינויים בשכר טרחת רואה החשבון המבקר בעקבות החלפת משרד רואי החשבון בחברות ציבוריות בישראל. התוצאות מצביעות על ירידה בתעריפי שעת ביקורת, המלווה בעלייה בהיקף שעות הביקורת בעקבות החלפת המבקר בחברות ציבוריות. במהלך שש שנים, תעריף שעת ביקורת ירד בעקבות החלפת משרד רואי חשבון מבקר בכ-13% – מ-196 שקלים לשעה במוצע ששולמו למבקר היוצא, ל-171 שקלים לשעה במוצע ששולמו למבקר הנכנס. לעומת זאת, היקף שעות הביקורת הממוצע עלה בעקבות החלפת משרד רואי חשבון מבקר בכ-6%. ביחד, שכר טרחת המבקר הנכנס ירד בכ-8% בעקבות החלפת המבקר. תוצאות אלה מעידות על רמת תחרותיות גבוהה בשוק הביקורת בישראל, המתאפיין בתעריפי ביקורת נמוכים מתעריפי הביקורת המקובלים במדינות המערב. בפרט, רמת שכר הטרחה בישראל מהווה כרבע מרמת שכר הטרחה הממוצעת בקרב מדינות ה-OECD. רמת התחרותיות מתאפשרת בשל חקיקה המחייבת חברות ציבוריות לגלות את שכר הטרחה יחד עם היקף שעות הביקורת בדוחות הכספיים השנתיים. חשוב לציין כי בלמעלה ממחצית ממקרי החלפת משרדי רואי החשבון, דוח המבקר בשנה שקדמה לשנת החלפת משרד רואי החשבון סטה מהנוסח האחיד, בעיקר בשל הערת עסק חי. רשות ניירות ערך יזמה תיקון לחקיקה, שיחייב גילוי שכר טרחת עבודת הביקורת ללא היקף השעות. התאמת הרגולציה למקובל במדינות המערב ואסיה נעשית בעיקר בשל חשש לפגיעה באיכות הביקורת, בעצמאותו ובאי-תלותו של רואה החשבון המבקר.

1. מבוא

תוצאות המחקר מצביעות על ירידה בתעריפי שעת ביקורת המלווה בעלייה בהיקף שעות הביקורת בעקבות החלפת המבקר בחברות ציבוריות. תעריף שעת ביקורת ירד בממוצע בעקבות החלפת משרד רואי חשבון בכ-13%, מ-196 שקלים לשעה ששולמו למבקר היוצא, ל-171 שקלים לשעה ששולמו למבקר הנכנס. לעומת זאת, היקף שעות הביקורת הממוצע עלה בעקבות החלפת משרד רואי חשבון המבקר בכ-6%, מ-2,793 שעות אצל המבקר היוצא, ל-2,961 שעות אצל המבקר הנכנס. מדובר בשתי השפעות מנוגדות, ובשורה התחתונה שכר טרחת המבקר הנכנס ירד בכ-8% בעקבות החלפת המבקר היוצא. שכר טרחת המבקר היוצא עמד על כ-549 אלפי שקלים בממוצע, ושכר טרחת המבקר הנכנס עמד על כ-507 אלפי שקלים בממוצע. תעריפי שעת ביקורת בישראל נמוכים בצורה משמעותית מהתעריפים המקובלים בחברות ציבוריות במדינות המערב. תוצאות אלה מעידות על רמת תחרותיות גבוהה בשוק הביקורת בישראל.

מספר החברות הציבוריות שבהן מחלפים רואי חשבון מבקרים עמד בממוצע על כ-18 בשנה, ונע בין 13 חילופים ל-26 חילופים בשנה. כלומר, רואי חשבון מבקרים הוחלפו בכ-3% עד 4% מהחברות הציבוריות שמניותיהן נסחרות בבורסה (מספר החברות משתנה משנה לשנה). החלפת המבקר נפוצה יותר בקרב חברות בענף ההיי-טק ונפוצה פחות בחברות ביטוח ובבנקים. המספר המצומצם של החלפות אינו מעיד על רמת תחרותיות נמוכה. המידע המדווח על פי התקנות מאפשר לחברות להשוות את שכר הטרחה לחברות דומות בשוק. תופעה זו גורמת לשכר הטרחה "להתיישר כלפי מטה". מספר החילופים נמוך כי המידע הקיים בשוק לגבי תעריפי שעת ביקורת מאפשר לחברות לנהל משא ומתן עם המבקרים, ובמקרים רבים לקבל הנחה בשכר הטרחה ללא צורך בהחלפת משרד רואי חשבון המבקר.

בפרט, מצאנו כי ב-57 מתוך 110 מקרים (52%), דוח המבקר בשנה שקדמה לשנת החלפת משרד רואי חשבון לא היה על פי הנוסח האחיד וכלל הערות. כמו כן מצאנו כי ב-49 מקרים (45%) כלל דוח המבקר לפני ההחלפה הערת עסק חי, ובשמונה חברות (7%) דוח המבקר כלל הערות אחרות (כגון הפניית תשומת לב). מצד אחד, רמת תחרותיות גבוהה בשוק הביקורת מאפשרת לחברות ציבוריות לקבל שירותי ביקורת במחירים תחרותיים לטובת בעלי המניות. מצד שני, לרמת תחרותיות גבוהה בשוק הביקורת עלולות להיות תופעות לוואי שאינן רצויות למשקיעים. שכר טרחה

רואה החשבון המבקר הוא שומר סף הבודק ומאשר נאותות הדוחות הכספיים, ובכך מגן על בעלי מניות ומאפשר פעילות תקינה של שוק ההון. מחקר זה בודק אם שכר טרחת רואי חשבון יורד בעקבות החלפת המבקר על ידי אספת בעלי המניות בחברות ציבוריות. בפרט, אנו בודקים את השינוי בתעריפי שכר הטרחה וכן את השינוי בהיקף שעות הביקורת ב-110 מקרים של החלפת משרד רואה החשבון המבקר בחברות שמניותיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב.

תחרות בשוק הביקורת גורמת ללקוחות ולמשרדי רואי חשבון לפעול להשגת ניצול יעיל של משאבים מקצועיים. משרדי רואי חשבון המבקרים בדרך כלל תאגידים קטנים ומקומיים, עשויים להתקשות להציע את שירותיהם במחירים תחרותיים לתאגידים גדולים שפעילותם מפוזרת בארץ ובעולם, מכיוון שאין להם את התשתיות המקצועיות העומדות לרשות הפירמות הגדולות שכבר משרתות את פלח השוק הזה. מנגד, משרדי רואי חשבון גדולים (שבדרך כלל מבקרים תאגידים גדולים המפוזרים מבחינה גיאוגרפית), יתקשו להקצות משאבים לתאגידים מקומיים קטנים במחירים תחרותיים, אלא אם הקצאה זו מפחיתה את עלות המשאבים שאחרת יישארו לא מועסקים. לאור זאת, לקוחות צפויים להחליף את רואה החשבון המבקר על מנת להשיג התאמה טובה יותר בין המשאבים המקצועיים של המבקר לצורכי המבוקר, וכן כדי לנצל את התחרות בשוק הביקורת להורדת עלויות הביקורת.

במדינות רבות בעולם חברות ציבוריות נדרשות לגלות את שכר טרחת המבקר בדוחות הכספיים השנתיים, אך בישראל חלה חובת גילוי של שכר טרחת עבודת הביקורת יחד עם היקף השעות שהושקעו בעבודת הביקורת¹. הגילוי המקיף הזה מאפשר ללקוחות להשוות את התעריף לשעת ביקורת ואת היקף שעות הביקורת מול חברות דומות כאשר הם מנהלים משא ומתן לגבי שכר טרחה ושוקלים את החיסכון בשכר הטרחה שעשוי לנבוע מהחלפת המבקר. מחקר זה מתבסס על תעריפי ביקורת ושעות ביקורת המתבססים על דיווחי החברות הציבוריות, המאפשר השוואה של תעריפי הביקורת והיקף השעות שהושקעו לפני החלפת המבקר ואחריו.

1 דרישות גילוי של שכר טרחה וגם שעות ביקורת קיימות בדרום קוריאה, יון וישראל.

מאמרים מאוחרים יותר דיווחו על סיבות נוספות להחלפת משרד רואי החשבון המבקר. מאמרם של Leone, Hennes & Miller משנת 2010 חקר את השפעת הצגת הדוחות הכספיים מחדש (Restatement) על החלפת רואה החשבון המבקר. תוצאות המחקר מראות כי הסיכוי להחלפת משרד רואי החשבון המבקר עולה באופן ניכר בעקבות הצגה מחדש של הדוחות הכספיים. עוד נמצא כי הסיכוי להחלפה גדל משמעותית בין אם ההצגה מחדש נובעת מטעות ובין אם מהשמטה מכוונת (כלומר חברות תופסות את רואי החשבון המבקרים כאשמים גם אם מדובר בטעות מקרית).

מחקרם של Carcello & Neal משנת 2003 בדק את השפעת הערת עסק חי בדוח המבקר של שש פירמות רואי החשבון הגדולות בין השנים 1988-1999 על החלפת רואה החשבון המבקר. התוצאות מראות כי דיווח הערת עסק חי מגדיל את הסיכוי להחלפת המבקר. לעומת זאת, קיומה של ועדת ביקורת עצמאית ובעלת רמת ידע ומומחיות גבוהות, מקטין את הסיכוי להחלפת משרד רואי החשבון המבקר בעקבות דיווח הערת עסק חי. החוקרים הסיקו כי חיזוק ועדות הביקורת ושמירה על עצמאות חברי הוועדות, מאפשרים לרואי החשבון המבקרים לבצע את עבודתם נאמנה ולא לחשוש שתוצאות הביקורת יובילו לפיטוריהם.

מחקרו של Firth משנת 1999 מצא כי החלפת בעלי שליטה בחברה ציבורית מלווה בהחלפת המבקר. החברה הרוכשת בוחרת אם להמשיך להעסיק את משרד רואי החשבון המבקר של החברה הנרכשת או לעבור למשרד רואי החשבון המבקר שלה. התוצאות הראו כי הבדלים בפעילויות העסקיות בין החברה הרוכשת לחברה הנרכשת וכן סוג ההשתלטות (מיוזם, רכישה, צירוף עסקים), משפיעים על ההחלטה אם להחליף או לשמר את משרד רואי החשבון המבקר. החוקרים מצאו כי במקרים אלה השיקול המנחה את ההחלטה לגבי החלפת משרד רואי החשבון המבקר אינו שכר הטרחה.

לאור זאת, עולה כי הוזלת עלויות הביקורת מהווה תמריץ בולט להחלפת המבקר, אך בחלק מהמקרים ההחלפה באה בעקבות Restatement, הערת עסק חי או שינויים בבעלות החברה. לעומת זאת, הידע על שינויים בשכר הטרחה בעקבות החלפת המבקר מועט ביותר. מאמר ישן של Simon & Francis משנת 1988 הביא נתונים של 214 חברות ציבוריות אמריקאיות שהחליפו משרד רואי חשבון בשנים 1979-1984, עם קבוצת ביקורת של 226 חברות שלא החליפו את משרד

נמוך, בפרט כאשר הוא נובע מהחלפת משרד רואי החשבון המבקר, עלול לפגום באי-תלותו של המבקר. קיימות חברות ציבוריות בישראל ששילמו למבקרים פחות ממאה שקלים לשעת ביקורת. השאלה אם אי-תלות המבקר הנכנס נפגעת כתוצאה מהחלפת משרד רואי החשבון המלווה בירידת שכר טרחה מטרידה. הדיון בשאלה זו חורג מגבולות המחקר. עם זאת, אין ספק כי האפשרות של הלקוח להחליף את המבקר כדי להשיג ירידה בשכר טרחה עלולה לפגוע בטווח הארוך באיכות עבודת הביקורת ובעצמאות המבקרים בכל החברות הציבוריות. יתרה מזאת, עצם האיום בהחלפת משרד רואי החשבון כדי להשיג ירידה בשכר הטרחה עלול לפגום באיכות תהליך ביקורת הדוחות הכספיים.

רשות ניירות ערך הגישה הצעה שמטרתה שינוי המצב הקיים. על פי ההצעה, החברות הציבוריות יידרשו לדווח רק את שכר טרחת עבודת הביקורת ללא גילוי מספר שעות העבודה שהשקיע המבקר. השינוי המוצע יתאים את דרישות הגילוי בישראל למצב הקיים ברוב מדינות המערב ואסיה. המסקנות העולות ממחקר זה תומכות בשינוי המוצע על ידי רשות ניירות ערך, בעיקר בשל החשש לפגיעה באיכות הביקורת של הדוחות הכספיים ולפגיעה הפוטנציאלית לאורך זמן בעצמאות ובאי-תלותו של המבקר.

2. מדוע חברות מחליפות את משרד רואי החשבון המבקר?

מספר מחקרים בדקו סיבות להחלפת משרד רואי החשבון המבקר בחברות ציבוריות. עבודה ישנה של Bruce & Lys משנת 1990 מצאה כי אחת הסיבות המרכזיות לירידת שכר טרחת המבקר היא תחרות מחירים. פירמות רואי החשבון מייחדות את עצמן על ידי אימוץ טכנולוגיות ייחודיות שעוזרות להפחית את עלויות שירותי הביקורת לפלחי שוק מסוימים, וחברות מחליפות את משרד רואה החשבון המבקר כאשר המבקר אינו יכול לספק את רמת האיכות וסוג הביקורת הנדרשים במחיר תחרותי. כלומר, הבחירה להחליף את רואה החשבון המבקר נובעת מהתחרות בשוק הביקורת. כמו כן, שינויים בפעילות הלקוח, כגון גידול מואץ או פריסה גיאוגרפית רחבה, עשויים לגרום לכך שמשרד רואי החשבון המבקר לא יוכל לעמוד עוד במחיר התחרותי.

הורדת המחיר. תחרות מסוג זה אינה קיימת במרבית מדינות המערב ואסיה.

השוואה מסוימת של תעריפי שעת ביקורת בין מדינות שונות בעולם מתאפשרת על פי דיווחי חברות ציבוריות בעלות פעילות בינלאומית משמעותית. לדוגמה, שכר טרחה לשעת ביקורת בישראל שנובה פירמת KPMG מחברת שטראוס הוא 221 שקלים, בעוד שאותה פירמה מבקרת את פעילות הקונצרן הבינלאומי וגובה כ-545 שקלים בגרמניה ו-711 שקלים בארה"ב, פערים של 146% ו-221% בהתאמה. קבוצת דלק משלמת תמורת שעת עבודה של רואה חשבון בארה"ב כמעט פי חמישה מאשר בישראל, ובהולנד ובבריטניה היא משלמת תעריפים גבוהים כמעט פי שלושה מאשר בישראל. אלו רוב נדל"ן משלמת תמורת שעת עבודה של רואה חשבון בשווייץ בערך פי עשרה מאשר בישראל, ובצרפת היא משלמת תעריפים גבוהים בערך פי חמישה מאשר בישראל. רמת תעריפי שכר הטרחה בישראל מהווה כרבע מרמת תעריפי שכר הטרחה הממוצע בקרב מדינות ה-OECD. הרמה הנמוכה של שכר הטרחה בישראל מעידה על תחרות מחירים משמעותית בין משרדי ראיית החשבון. בניגוד לשחיקת תעריפי שכר הטרחה המשולם לרואי החשבון בישראל במהלך עשר השנים האחרונות, בעולם קיימת עלייה בשכר טרחת רואי החשבון.

לאחר למעלה מעשור מאז חקיקת התקנות, קל לראות כי המידע המדווח, שמאפשר להשוות בין תעריפי שכר הטרחה שחברה מסוימת משלמת למבקר לעומת חברה מתחרה דומה, משמש כקלף מיקוח במשא ומתן מול רואי החשבון. המשרדים מעוניינים לשמור על תיק הלקוחות שלהם ולכן מסכימים לירידה בתעריף השעתי שהם גובים מהחברות, ואף מסכימים לקבל לקוחות חדשים בתעריפים נמוכים.

עולה חשש כי שחיקת שכר הטרחה הנובעת מתחרות המחירים תביא לפגיעה באיכות עבודת הביקורת, דבר שעלול להגדיל את הסיכוי להצגה מוטעית מהותית בדוחות הכספיים של חברות ציבוריות. תחרות מחירים זו הביאה לירידה בשכר טרחת רואי החשבון, והובילה גם לירידה בשכרם של העובדים במשרדי ראיית החשבון. בהתאם למציאות הכלכלית הזו, במהלך השנים ירדה האטרקטיביות של מקצוע ראיית החשבון.

רואי החשבון המבקר, על מנת לבדוק אם שכר טרחת המבקר ירד לאחר החלפת משרד רואי החשבון המבקר. המחקר בדק אם ירידה בשכר הטרחה התרחשה בשנת הביקורת הראשונה לאחר ההחלפה, והאם לאחר כמה שנים חזר שכר הטרחה לרמתו טרום ההחלפה. תוצאות המחקר הראו ירידה משמעותית של שכר הטרחה (בכ-24%) בשנה שמיד לאחר ההחלפה, אך הירידה התמתנה לכ-15% בכל אחת משתי השנים העוקבות (כלומר בשנה השנייה והשלישית שאחרי ההחלפה). רק בשנה הרביעית חזר שכר הטרחה של המבקר לרמתו טרום ההחלפה.

3. שינויים בשכר טרחת רואי החשבון המבקרים

חשוב לעיין בשינוי שכר טרחה בעקבות החלפת המבקר במסגרת כללית של שינויים בשכר טרחת רואי החשבון המבקרים. במחקר שערך דן וייס (2018) נמצא כי שכר טרחת רואי החשבון בחברות הציבוריות בישראל נשחק בכ-27% בממוצע בעשור האחרון. על פי המחקר, בשנת 2007 תעריף שעת ביקורת היה בממוצע 241 שקלים והוא נשחק ל-175 שקלים בשנת 2016. השחיקה הגדולה ביותר הייתה בענף הטכנולוגיה ועמדה על כ-37%, והשחיקה הנמוכה ביותר הייתה בתחום הבנקאות ועמדה על כ-20%. סביר כי רמת ההתמחות הגבוהה הנדרשת כדי לבצע ביקורת בבנקים גרמה לרמת שחיקה נמוכה יותר מאשר בענפים אחרים.

בשנת 2007 החלו החברות הציבוריות לדווח בדוחות התקופתיים על שכר טרחת רואי החשבון על פי תקנה 10(ב) (12) לחוק ניירות ערך, המחייבת חברות ציבוריות לנלות את שכר טרחת רואי החשבון בנין ביצוע ביקורת על הדוחות הכספיים, וכן את מספר השעות שהושקעו בעבודת הביקורת. חובת גילוי שכר טרחת עבודת הביקורת קיימת במדינות רבות, אך חובת גילוי שכר טרחה יחד עם שעות ביקורת קיימת רק בישראל, ביוון ובדרום קוריאה. לכן ניתן בקלות לחשב את התעריף הממוצע של שעת עבודת ביקורת שנבה המבקר. גילוי מקיף זה מאפשר ללקוחות להשוות את תעריפי שעת הביקורת מול חברות דומות כאשר הם מנהלים מ"מ לגבי שכר טרחת רואי החשבון ושוקלים את החיסכון בשכר טרחה שינבע מהחלפת המבקר. גילוי זה האיץ את התחרות בין משרדי ראיית החשבון, והמידע שמפורסם מאפשר תחרות מחירים בין משרדים המנסים להתחרות זה בזה באמצעות

4. רגולציה: גילוי שכר טרחת המבקר והיקף שעות הביקורת

אספקטים רגולטוריים מאירים זוויות נוספות של שינויים בשכר הטרחה בעקבות החלפת המבקר. חוק החברות בישראל מחייב שלכל חברה יתמנה רואה חשבון מבקר שיחווה את דעתו על הדוחות הכספיים של החברה. חוק החברות מגדיר את מערכת היחסים שבין המבוקר למבקר על ידי הגדרת הליך המינוי, הליך הפיטורין, סמכויות המבקר וכו'. סימן ד' לפרק החמישי לחוק עוסק בשכר הטרחה של המבקר, וקובע כי על אספת בעלי המניות לקבוע את שכר הטרחה בגין שירותי הביקורת. לעומת זאת, שכר הטרחה בגין שירותים נוספים, שאינם שירותי ביקורת דוחות כספיים, נקבע על ידי הדירקטוריון של החברה. בנוסף, אסור להתנות את שכר הטרחה של המבקר באופן שמגביל את עבודת הביקורת.

גילוי שכר טרחת המבקר

כאמור, ועדת הכספים של הכנסת אישרה בשנת 2007 את תקנה 10(ב)12 לתקנות ניירות ערך (דוחות תקופתיים ומיידיים) התש"ל-1970. הגילוי צריך לכלול את שמו של משרד רואי החשבון המבקר, שכר הטרחה ששולם למבקר בגין עבודת הביקורת, וכן את היקף שעות העבודה שהושקעו בביצוע הביקורת. כמו כן, יינתן גילוי נפרד בגין שירותים של ייעוץ מס ובגין שירותים שאינם ביקורת או ייעוץ מס. כלומר, חברות שמניותיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב, נדרשות לתת גילוי על שכר הטרחה שהן משלמות לרואי החשבון, וכן את מספר שעות העבודה. בנוסף, על המידע בגין שירותי ביקורת להיות מופרד מהמידע בגין שירותים נוספים המסופקים על ידי משרדי ראיית החשבון ללקוחותיהם. החברה נדרשת לפרט את העקרונות לקביעת שכר הטרחה וכן את הגורמים המאשרים את שכר הטרחה. כמו כן, נדרש לציין שינויים מהותיים בדוח הדירקטוריון: שינוי בעקרונות לקביעת שכר טרחה או הגורמים המאשרים, הפחתת שכר טרחה בגין ביקורת או שירותים הקשורים לביקורת, הפחתת שעות הביקורת, וכן שינוי בהות משרד רואה החשבון המבקר, כולל מועד השינוי.

אירוע של החלפת משרד רואי חשבון מבקר מחייב גילוי מיוחד על פי התקנות. חילופי משרד רואי חשבון מחייב דיווח ספציפי המפרט את נסיבות השינוי. לצד זאת, ישנו צורך בהתייחסות הדירקטוריון לנסיבות אלה, אם היה השינוי כרוך בנסיבות שיש להביאן לידיעת המחזיקים בניירות ערך של התאגיד. חשוב לציין כי הוולת עלויות ביקורת או הודת תעריפי שכר טרחה כנסיבות שהביאו להחלפת המבקר, אינן נפוצות בקרב התייחסויות הדירקטוריון לחילופי משרד רואי החשבון המבקר.

אישור התקנות בוועדת הכספים נעשה על פי המלצת רשות ניירות ערך. הרשות ביקשה להגדיל את רמת השקיפות בדוחות הכספיים ולספק יותר מידע הרלוונטי למשקיעים לקבלת החלטות השקעה. עם זאת, בשונה מהתקנות המקובלות ברחבי העולם, רשות ניירות ערך קבעה בתקנה שעל החברות לפרסם גם את מספר השעות שבהן ביצעו משרדי ראיית החשבון את עבודתם. בדברי ההסבר לתקנות התייחסה הרשות לחשיבות של הגילוי החדש – חיזוק האמינות של ציבור המשקיעים בעבודת הביקורת ובאיכותה. הגילוי נועד להגביר את שקיפות ההתקשרות שבין המבוקר למבקר, אותה שקיפות שמסייעת להערכת איכות הביקורת. הגילוי חשוב לאור שינויים שחלו בתעשיית ראיית החשבון, בפרט המעבר ממתן שירותי ביקורת לשירותים נוספים, ובעיקר שירותי ייעוץ. מתן שירותים אלו על ידי משרד רואי חשבון המספק שירותי ביקורת, עלול להשפיע על מידת אי התלות של המבקר ועל איכות הביקורת.

תקנות אלו באו לעולם בעקבות חקיקה דומה שנחקקה בתחילת שנות האלפיים בארצות הברית, ובמסגרתה נדרשו חברות ציבוריות לגלות את שכר טרחת המבקר. ההבדל המרכזי בין החקיקה הישראלית לאמריקאית טמון בדרישה לגילוי היקף שעות הביקורת. בארצות הברית לא נדרש גילוי בדבר שעות העבודה, ואילו בישראל קיימת דרישה זו. מדובר בהבדל קריטי מכיוון שהדרישה לגילוי היקף שעות הביקורת מאפשרת לחשב תעריפי שעה, והאיצה את תחרות המחירים בין משרדי רואי החשבון. בסך הכול, ברור כי גילוי שכר טרחת המבקר בחברות ציבוריות מספק מידע רב שעשוי להשפיע על החלטת אספת בעלי המניות להחליף את המבקר. למיטב ידיעתנו, טרם נערך מחקר מקיף לבדיקת השפעת החלפת רואה חשבון מבקר על שכר הטרחה בחברות ציבוריות בישראל. מחקרנו מתמקד בשינויים בשכר הטרחה בעקבות החלפת המבקר.

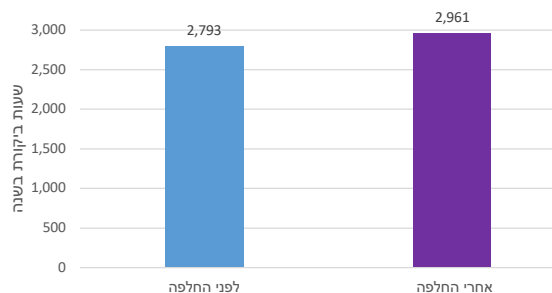
5. תוצאות המחקר

המדגם כלל 110 חברות ציבוריות שמניותיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב (ואינן דואליות), ודיווחו על סיום כהונה של משרד רואי חשבון מבקר באתר המאיה בין התאריכים 1.12.18-31.3.19. במדגם נכללו 110 חברות שיש להן דוחות זמינים באתר המאיה/מגנא בשנה שלפני ההחלפה ובשנה שאחריה, הכוללים גילוי לגבי שכר טרחת המבקר על פי התקנות, וכן אינן שלד בורסאי או נמצאות בהליך הסדר חוב (מתוך 177 החלפות של משרדי רואי חשבון בשנים ה"ל"). קבוצת הביקורת נבנתה על פי קריטריונים זהים ומללה חברות ציבוריות בעלות מאפייני גודל ותעשייה דומים.

השוואת שכר הטרחה נעשתה בין השנה האחרונה לפני שנת ההחלפה, לבין השנה הראשונה לאחר שנת ההחלפה. לא כללנו נתונים של שנה שבה המבקר היוצא עשה סקירה של דוחות רבעוניים והמבקר הנכנס עשה ביקורת על הדוחות השנתיים. בפרט, השווינו את היקף השעות שהשקיעו המבקרים בעבודת הביקורת ואת שכר הטרחה ששולם להם. ההתייחסות היא אך ורק לעבודת ביקורת של דוחות החברות בישראל, ולא כוללת עבודות ביקורת בגין חברות בנות או כלולות בחו"ל.

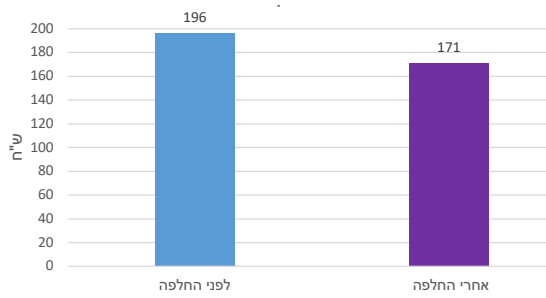
מצאנו כי היקף שעות הביקורת הממוצע עלה בעקבות החלפת משרד רואי החשבון בכ-6%, מ-2,793 שעות אצל המבקר היוצא ל-2,961 שעות אצל המבקר הנכנס – ראו תרשים 1. באופן דומה, היקף שעות הביקורת החציוני עלה בעקבות החלפת משרד רואי החשבון בכ-30%, מ-1,355 שעות אצל המבקר היוצא ל-1,781 שעות אצל המבקר הנכנס. הממצאים מצביעים על עלייה בולטת בהיקף שעות הביקורת שביצע המבקר הנכנס בהשוואה למבקר היוצא. הפער נובע מהשקעת הזמן המשמעותית של המבקר הנכנס בלימוד, תכנון וביצוע ביקורת לראשונה, בעיקר בחברות גדולות ומורכבות.

תרשים 1: שינוי ממוצע בהיקף שעות ביקורת בעקבות החלפת מבקר

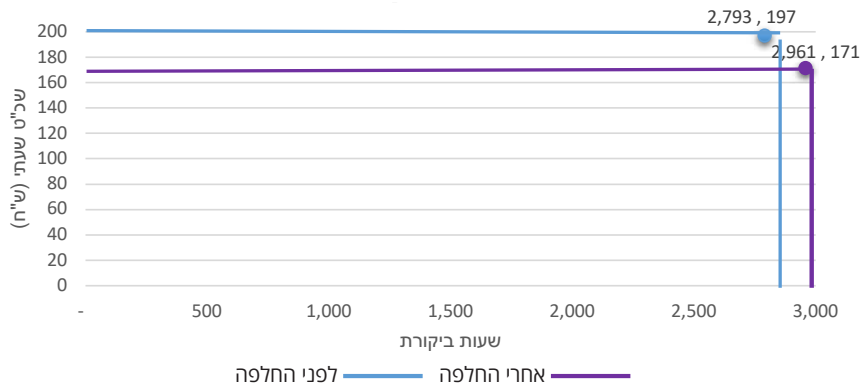
לעומת זאת, תעריף שעת ביקורת ירד בממוצע בעקבות החלפת משרד רואי חשבון בכ-13%, מ-196 שקלים לשעה ששולמו למבקר היוצא ל-171 שקלים לשעה ששולמו למבקר הנכנס – ראו תרשים 2. באופן דומה, תעריף שעת ביקורת החציוני ירד בעקבות החלפת משרד רואי חשבון בכ-9%, מ-168 שקלים לשעת ביקורת ששולמו למבקר היוצא ל-154 שקלים לשעת ביקורת ששולמו למבקר הנכנס. הממצאים מצביעים על ירידה בולטת בתעריף שעת ביקורת שביצע המבקר הנכנס בהשוואה למבקר היוצא.

תרשים 2: שינוי ממוצע בתעריף שעת ביקורת בעקבות החלפת מבקר

התוצאות מצביעות על ירידה בתעריפי שעת ביקורת, המלווה בעלייה בהיקף שעות הביקורת. לכן מעניין לבדוק את ההשפעה הכוללת של החלפת המבקר על שכר הטרחה בגין עבודת הביקורת. שכר טרחת המבקר היוצא עמד על כ-549 אלפי שקלים בממוצע, ושכר טרחת המבקר הנכנס עמד על כ-507 אלפי שקלים בממוצע. הירידה בשכר הטרחה היא כ-8%. תרשים 3 מציג ניתוח של ההשפעות המנוגדות של ירידת התעריף והגידול בהיקף שעות הביקורת על עלות הביקורת. קל לראות כי השפעת הירידה בתעריף שעת הביקורת על שכר הטרחה גדולה מהשפעת הגידול במספר השעות. בחלק השמאלי של תרשים 3 אנו רואים כי החיסכון בשכר הטרחה הממוצע בשל ירידת התעריף הוא $(171 - 196) * 2,792$ שעות = כ-70 אלפי שקלים בשנה. לעומת זאת, בחלק הימני של תרשים 3 אנו רואים את העלייה בשכר הטרחה הממוצע בשל הגידול בהיקף השעות, העומד על $(2,961 - 2,792) *$ 171 שקלים לשעה = כ-29 אלפי שקלים בשנה. הפער מצביע על ירידה משמעותית בשכר הטרחה בעקבות החלפת המבקר.

תרשים 3: ניתוח שינויים בשכר טרחה בעקבות החלפת המבקר

על גידול בתחרותיות בשוק הביקורת. סביר להניח כי העלייה בכוחם של המשרדים הבינוניים נובעת מרמת תקורות נמוכה יותר, המאפשרת להציע תעריפי שכר טרחה נמוכים יותר ללקוחותיהם מאשר משרדים מקבוצת ה-BIG 4.

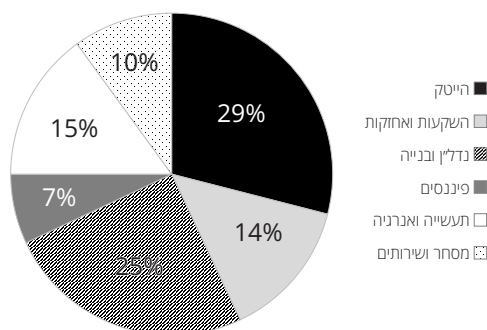
תובנות נוספות עולות מניתוח התפלגות הענפים שבהם המבקרים מתחלפים. בתרשים 4 ניתן לראות כי חילופי מבקרים בענף ההיי-טק הם הנפוצים ביותר – 32 חילופים המהווים כ-29% מהחברות שהחליפו מבקרים. מספר חילופים זה גבוה ביחס לחלק של ענף ההיי-טק בחברות הציבוריות בישראל. סביר כי משרדי רואי החשבון מציעים תעריפי שכר טרחה נמוכים עבור עבודות ביקורת בחברות ההיי-טק מתוך ראייה של הצמיחה העתידית הצפויה לחברות אלה. צמיחה וגידול בפעילות החברות הללו צפויים להגדיל את היקף הביקורת בשנים הבאות. כמו כן, חברות ההיי-טק נוטות לצרוך שירותים נלווים של משרדי רואי החשבון, כגון ייעוץ מס, הערכות שווי וכדומה.

בנוסף, התוצאות בתרשים 4 מצביעות כי המבקרים הוחלפו רק בשמונה חברות מענף הפיננסים (המהוות כ-7% מהחברות שהחליפו מבקרים), רובן המכריע קטנות. מספר חילופים זה נמוך ביחס לחלק של ענף הפיננסים בחברות הציבוריות בישראל. תכנון וביצוע ביקורת דוחות כספיים של חברות בענף הפיננסים, בעיקר בנקים וחברות ביטוח, מחייבים התמחות וידע מקצועי הנמצא ברשות מספר קטן של משרדים. נתוני החלפות המבקרים תומכים בטענה כי בשוק הביקורת של חברות פיננסיות רמת התחרותיות נמוכה בהשוואה לרמת התחרותיות בשוק הביקורת של חברות ההיי-טק.

בנוסף, בדקנו אם המוטיבציה להחלפת המבקר נבעה מהרעה בעסקי החברות. אנו מוצאים ירידה בהכנסות החברות שהחליפו את משרד רואי החשבון המבקר: לפני החלפה, ממוצע ההכנסות עמד על כ-818 מיליוני שקלים בשנה, ולאחר החלפה ממוצע ההכנסות עמד על כ-616 מיליוני שקלים בשנה. הירידה בהכנסות עומדת על כ-25% בממוצע, בניגוד למגמה הכללית של עליית הכנסות בחברות הציבוריות שמניותיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב. כלומר, החיסכון בשכר טרחת המבקר מתלווה לירידה בהכנסות. תוצאה זו מעידה כי החיסכון בשכר הטרחה שנבע מהחלפת משרד המבקר הוא חלק מתהליך ניהולי של התאמת הוצאות החברה לירידה בהכנסותיה. יתרה מזאת, ירידות כבדות משקל בהכנסות של החברות המבוקרות מהוות אינדיקציה לעליית סיכון הביקורת, שצפוי היה לגרום לעלייה בתעריפי עבודת הביקורת. התוצאות מעידות כי במהלך ירידת ההכנסות ירדו תעריפי הביקורת יחד עם החלפת המבקר, ותומכות בטענה כי החלפת המבקר נבעה ממניעים כלכליים, כלומר חיסכון בשכר הטרחה.

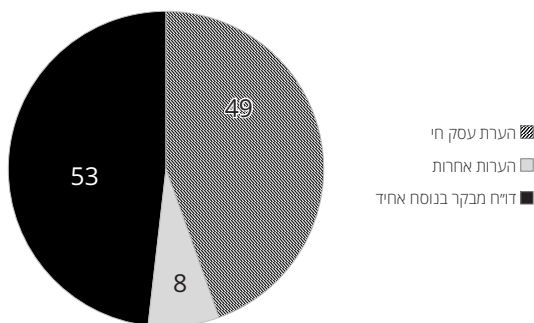
תוצאות נוספות מאפשרות נקודת מבט אחרת לגבי התחרותיות בשוק הביקורת. מתוך 110 החברות שהחליפו מבקר, ב-33 מקרים המשרד היוצא הוא משרד שאינו מקבוצת ה-BIG 4, והמשרד הנכנס הוא מקבוצת ה-BIG 4. לעומת זאת, ב-42 מקרים המשרד היוצא הוא משרד מקבוצת ה-BIG 4, בעוד המשרד הנכנס אינו מקבוצת ה-BIG 4. כלומר, התחלופה נטו היא 11 חברות שעברו ממשרד מקבוצת ה-BIG 4 אל משרד שאינו מקבוצת ה-BIG 4. תוצאה זו מבטאת השפעה של המשרדים הבינוניים יותר ומצביעה

תרשים 4: החלפת מבקרים לפי ענפי פעילות

החלפת משרד רואי החשבון. מצאנו כי ב-57 מתוך 110 מקרי החלפה (52%), דוח המבקר בשנה שקדמה להחלפה לא היה בנוסח האחיד וכלל הערות. מתוך 57 המקרים, מצאנו כי ב-49 מקרים (45%) דוח המבקר כלל הערת עסק חי, ובשמונה מקרים נוספים (7%) דוח המבקר כלל הערות אחרות (כגון הפניית תשומת לב). תרשים 6 מציג את הממצאים. קל לראות כי דוח המבקר ברוב החברות שבחרו להחליף משרד רואי חשבון לא היה בנוסח האחיד וכלל הערות.

תרשים 6: פילוח חברות המדגם לפי סוג דוח המבקר בשנה שלפני ההחלפה

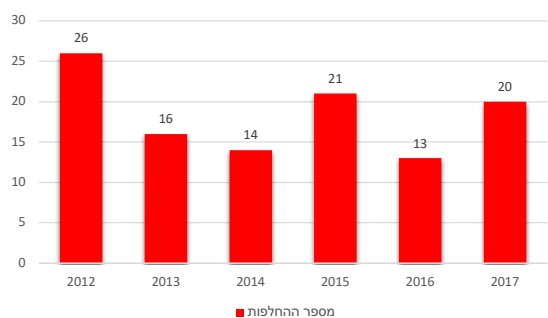

חשוב לאמוד את היקף תופעת חילופי מבקרים בחברות ציבוריות. תרשים 5 מראה כי מספר החברות שבהן מחליפים מבקרים עומד בממוצע על כ-18 בשנה, ונע בין 13 חילופים ל-26 חילופים בשנה. כלומר, רואי חשבון מבקרים הוחלפו בכ-3% עד 4% מהחברות הציבוריות שמניותיהן נסחרות בבורסה (מספר החברות משתנה משנה לשנה). מכאן עולה כי התופעה של החלפת משרד רואי החשבון המבקר היא מצומצמת. להערכתנו, מספר מצומצם זה אינו מעיד על רמת תחרותיות נמוכה אלא להיפך – המידע המדווח על פי התקנות מאפשר לחברות להשוות את שכר הטרחה לחברות דומות בשוק ולכן שכר הטרחה "מתיישר כלפי מטה". אנו משערים שמספר החילופים נמוך מכיוון שהמידע הקיים בשוק לגבי תעריפי שעת ביקורת מאפשר לחברות לנהל משא ומתן עם המבקרים, ובמקרים רבים לקבל הנחה בשכר הטרחה ללא החלפת משרד רואי החשבון המבקר.

6. סיכום

מחקר זה בודק השלכות של החלפת משרד רואי החשבון בחברות ציבוריות בישראל. התוצאות מצביעות על ירידה בתעריפי שעת ביקורת, המלווה בעלייה בהיקף שעות הביקורת בעקבות החלפת המבקר בחברות ציבוריות. במהלך שש שנים ירד תעריף שעת ביקורת בעקבות החלפת משרד רואי חשבון מבקר בכ-13%, מ-196 שקלים לשעה בממוצע ששולמו למבקר היוצא, ל-171 שקלים לשעה בממוצע ששולמו למבקר הנכנס. היקף שעות הביקורת הממוצע אומנם עלה בעקבות החלפת משרד רואי חשבון מבקר, אך תעריף שעת ביקורת של המבקר הנכנס ירד, ובסך הכול שכר הטרחה נשחק בעקבות החלפת המבקר. תוצאות אלה מעידות על רמת תחרותיות גבוהה בשוק הביקורת בישראל. כמו כן, ב-57 מתוך 110 מקרי החלפת משרדי רואי החשבון (52%), דוח המבקר בשנה שקדמה לשנת החלפת משרד רואי החשבון לא היה בנוסח האחיד. ממצאים אלה מעלים חשש לפגיעה באיכות הביקורת, בעצמאות ובאי-תלותו של רואה החשבון המבקר.

תרשים 5: החלפות המבקר בחברות ציבוריות

להשלמת התמונה, בדקנו מאפיינים של דוח המבקר ב-110 החברות הכלולות במדגם החלפות משרדי רואי החשבון. בפרט, בדקנו קיום הערת עסק חי או הערות אחרות בשנה שלפני

רשימת מקורות

- דאן אנד ברדסטריט. (2020). משרדי רואי-חשבון לפי מספר חברות ציבוריות מבוקרות. *dun's 100*.
- וייס, ד. (2018) שינויים בשכר טרחת רואי חשבון בישראל. מכון קסיירר למחקר בחשבונאות. הפקולטה לניהול ע"ש קולר. אוניברסיטת תל אביב.
- חזני, גולן. (2019). מסתמן: KPMG יישאר בלאומי ויוריד משכר הטרחה. *כלכליסט*.
- לוי, מיכאל. (2018). רשות שוק ההון << הצעה לבטל חובת דיווח על שעות ביקורת של רואה חשבון מבקר. *FUNDER*, <https://www.funder.co.il/article/94543>
- לוי-וינריב, אלה. (2014). שכר עבודה של רואה-חשבון בישראל – חמישית מאשר במערב. *גלובס*.
- לוי-וינריב, אלה. (2017). רשות ניירות ערך נגד לשכת רואי-חשבון: אין ירידה בשכר טרחה על שירותי ביקורת. *גלובס*.
- מגן, הדס (2007). הערכה: התקנות החדשות על גילוי בעניין שכר טרחת רואה-חשבון יביאו להעלאתו. *גלובס*
- חוק החברות (התשנ"ט 1999).
- מילמן, עמרי. (2018). שכר הטרחה של רואי החשבון נשחק ב-27% בעשור האחרון. *כלכליסט*.
- פורום שווי הוגן (FVF), המרכז הבינתחומי הרצליה, (2018). חומר רקע למפגש מאי 2018: כיצד יוצאים מהמשבר במקצוע ראיית החשבון – החל ממתכונת בחינות המועצה ושכר המתמחים ועד למהפכת הביקורת.
- רשות ניירות ערך. (2019). הצעה לביטול חובת דיווח על שעות ביקורת של רואה חשבון מבקר.
- רשות ניירות ערך. גילוי בדבר שכר רואה חשבון מבקר – הנחיה לפי סעיף 36א(ב) לחוק ניירות ערך התשכ"ח-1968.
- Carcello, J.V. and Neal T.L. (2003). Audit committee characteristics and auditor dismissals following "new" going-concern reports. *The Accounting Review* 78 (1), 95-117.
- Firth, M. (1999). Company takeovers and the auditor choice decision. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 8 (2): 197-214.
- Johnson, B.W. and Lys T. (1990). The market for audit services: Evidence from voluntary auditor changes. *Journal of Accounting and Economics* 12 (1-3), 281-308.
- Hennes, K.M., Leone, A.J. and Miller B.P. (2010). Accounting restatements and auditor accountability. Unpublished working paper, *University of Oklahoma*.
- Shumsky, T. (2018). New accounting rules drove up U.S. audit fees in 2017. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/new-accounting-rules-drove-up-u-s-audit-fees-in-2017-11544524200>
- Simon, D.T. and Francis J.R. (1988). The effects of auditor change on audit fees: Tests of price cutting and price recovery. *The Accounting Review* 63 (2), 255-269.